दैनिक साम्ययोग--

विनोबा-वार्ता

मासिक वर्गणी १.५० न. पै.

अंक : ११५) वर्धा, गुरुवार ता. ३० जुलई १९६४ (मूल्य ५ न.पै.

काम करणाऱ्या कामगारांना शिक्षण दिले तर त्यांच्यातूनच व्यवस्थापक निपजतील आणि त्यांची मुले पण त्या धंद्याकडे वळतील

नालवाडी चर्मालयातील लोकासमोरील विनोबांचे प्रवचन

जुनी गोष्ट आहे. १९३२ साली डिसेंबरच्या २५ ता. ला आम्ही नालवाडीला रहायला आलो. डिसेंबर ची २५ ता. म्हणजे येशू ख्रिस्ताचा जन्मदिवस. मग नालवाडीला थोडी फार सेवा सुरू झाली. हरिजनांच्या सेवेसाठी म्हणून तेथे आलो. तर हरिजनांची जी कामे असतात ती सर्व आपण करावीत, त्यांच्यामध्ये मिसळावे आणि त्यांच्या कामाची योग्यता वाढवावी अशी भावना होती. हरिजनांपैकी काहीजण खादी वगैरे विणीत असत. त्याला महाराऊ खादी म्हणत. तो महारांचा धंदा समजला गेला होता. दूसरे भंगी होते आणि तिसरे चांभार होते. तेव्हा हे तीन उद्योग आम्ही हातात घेतले. तेव्हापासून तेथे विणणे सुरू झाले ते अजून चालू आहे. तेथ सूत कातणे, विणणे सुरू केले. नंतर दुसरे भंग्यांचे काम होते. भंगी कामात सुधारणा व्हावी, त्या कामातून त्यांची सुटका व्हावी म्हणून प्रयत्न केला. आम्ही सुरगांवला भंगी कामासाठी जात होतो. अशा रितीने भंग्यांमध्ये प्रवेश करण्याचा प्रयत्न केला. तिसरे काम चांभाराचे होते.

आमच्या देशांत शेतीच्या खालोखाल मोठा उद्योग म्हणजे कपडा आणि त्याच्या खालोखाल चांभार. हिंदुस्थानात मोठमोठे उद्योग आहेत, ज्यात करोडो रुपयाचे काम चालते व लाखो लोकांना काम देता येते असे तीन उद्योग आहेत. शेती नंबर अेक, कपडा नंबर दोन आणि चांभार नंबर तीन. इतका हा महत्त्वाचा धंदा आहे तर तो चांगला विकसित केला, चांगले लोक ह्यात पडले तर फार मोठी संपत्ति आमच्या देशात राहील. अशा दृष्टीने हा धंदा सुरू केला. महात्मा गांधींनी त्याला मार्गदर्शन केले. हे काम हीन मानले गेले होते. म्हणून त्यात चांगली माणसे पडली पाहिजेत असे ठरल्यावरून वालुंजकर त्या कामाला लागले. ते ब्राम्हण आहेत. पण त्यांनी हा धंदा केला. आणि अेक भास्कर नांवाचा मुलगा होता. तोहि ब्राम्हण होता, तोहि ह्या कामांत पडला. चामडे सोलायचे काम पण त्यांनी केले. भास्कर सांगत असे कीं, हे काम केल्यानंतर हाताला इतकी घाण येई कीं, त्याला जेवण जात नसे. मी त्याला सांगे कीं हीच तर आपली कसोटी आहे. आपण हे देशाच्या सेवेसाठी करीत आहोत. तेव्हा खातांना भगवंताचे नांव घ्यावे आणि नाक दाबून खावे. स्वच्छ रहावे पण त्याची घाण मानू नये. अशा रितीने ही माणसे तयार झाली आणि हा उद्योग येथे सुरू झाला. ह्या गोष्टीला बत्तीस वर्षे झाली. त्या बत्तीस वर्षांत धंदा खूप वाढला व हजारो रुपयांची विक्री होते. पूर्वी काम थोडे होते. तीस वर्षांत तीस, बत्तीस माणसे व १०-१२ दूसरे कार्यकर्ते अशी पन्नासएक, माणसे ह्या धंद्यात आहेत.

तेव्हा ३० वर्षानंतर जर खरोखर विचार करू लागलो तर एक पिढी संपली लहानाचे मोठे दिसू लागले. तरुण म्हातारे दिसूं लागले, आणि कांही माणसे कांही दिवसांत देवाघरी जाणार. इतका फरक होतो. प्रश्न असा आहे की तीस वर्षांनंतर हा धंदा तुम्ही लोकांनी हातात कां घेऊं नये? आता ह्यांनी मागितले की आमच्या मुलांना शिक्षण मिळाले असते तर तो पुढे गेला असता पण अशी व्यवस्था झाली नाही. म्हणून एका भागानेच त्याला काम करावे लागते. हा खरा प्रश्न आहे. येथे जे मजूर आहेत तेच व्यवस्थापक झाले तर चांगले काम होते पण त्याला शिक्षण लागते पण आज देशाची स्थिति अशी आहे की एखाद्याला शिकवले तर तो धंदा सोडून जातो. त्याने धंद्याची उन्नति करायची तर तो धंदाच सोडतो. अशी कितीतरी उदाहरणें आहेत. मगनवाडे विणकर आले त्यापैकी काहींच्या मुलांना शिक्षण दिले तर ते धंदा सोडून गेले. हे सर्वांना लागू आहे. आमचे जे कार्यकर्ते ह्या कामांत पडले आहेत त्यांच्या मुलांना पण लागू आहे. मुलें बापाचा धंदा करत नाहीं. अलीकडे सर्वांना असा मोह असतो कीं शिक्षण करावे आणि नौकरी मिळावी. पण नौकरी मिळतेच असे नाही. हिंदुस्थानांत ४५ करोड लोक शिकलेले आहेत त्यापैकी ५५ लाख लोकांना नोकरी आहे. म्हणजें नऊ कोटी पैकी ५५ लाख सरकारी नोकर व कांही ५ लाख सेनेतील लोक मिळून पंधरा शिकलेल्या लोकांपैकी एकाला नौकरी आहें. बाकी चौदांनी काय करायचे? पण माणसाला आशा असते कीं मला नोकरी मिळेल. मुले शिकली तर काय लाभ होतो? आजकाल शिकलेले खूप म्हणून त्यांची कींमत उरली नाही. आपण भेंडे लावतो तेव्हा सुरवातीला चारपांच आणे शेर भाजी जाते. पण नंतर खूप येऊं लागतात तेव्हा दोन तीन पैसे शेर होते. प्रथम सिंगर मशीन आली तेंव्हा शिंप्याला खूप पैसे मिळत. मग गावात चारपांच मशीनी आल्या तर शिलाईचे दर कमी झाले. तसे मॅट्रिक पास झालेल्यांचे झाले आहें, त्यांना कोण नोकऱ्या देणार? आणि शिकलेल्या लोकांची स्थिति कशी असते? कठीण असते. कारण त्यांना काम करायची सवय नसते, श्रम करायची संवय नसते, व थोडा पैसा जास्त पाहिजें अशी संवय लागते. तर शिक्षण द्यायचे पण ते तुम्हालाच द्यायचे.

तुम्हीच शिकून धंदा हातात घ्यायला तयार व्हायला हवे. धंद्याची व्यवस्था कशी करायची, व्यापार कसा चालतो, माल कुठून येतो असा सर्व भूगोल तुम्हाला माहित असायला हवा. आणि मग तुमच्यातील च काही माणसे निघायला हवीत आणि धंदा हातात घ्यायला हवा. तुमच्या मुलांना शिकविले तर ते धंदा हातात घेतील असा भरवसा नाही. म्हणून तुमच्यातीलच कांही माणसे निघाली पाहिजेत. मी पाहिले अेक शेतकरी होता तो आपल्या मुलांना शिकवीत होता. व त्याच्या तीस अेकर जमिनीचे उत्पन्न त्या मुलांच्या शिक्षणांत खर्च होत होते. कशासाठी? तर मुलांना नौकरी लागावी म्हणून. असे म्हणून सर्वांनी कामे सोडली तर सर्वांना नोकऱ्या मिळणार नाहीत. व सर्व असंतुष्ट रहातील. आणि देशाची प्रगति होणार नाही. म्हणून माझे म्हणणें असे की जे लोक काम करतात त्यांना शिकवले पाहिजे. तुम्हाला डाके आहे. तुम्हाला उपयोगी शिक्षणच दिले जावे. म्हणजे तुम्ही तरबेज व्हाल व काम हातात घ्याल. जोपर्यंत तुमच्या हातात व्यवस्था येत नाही, तोपर्यंत तुमची मुले शिकली तरी तुमचे काम हातात घेणार नाहीत. तुमच्या हातात धंदा आला कीं मग मुलगा म्हणेल कीं मी आतां धंदा हातात घेतो आज तुम्ही मजूर आहात, व्यवस्थापक नाही. अशा स्थितीत मुलगा तुमचा धंदा हातात घेईल असा भरवसा नाही.

आतां मजुरी वाढविण्यासंबंधीचा प्रश्न. आतां स्थिति अशी आहे आज लोकांच्या हातात धान्य नाही. आणि नोकरी करतात त्या लोकांना पैसा मिळतो आणि तो कधीही उपयोगी पडत नाही. म्हणून असे असले पाहिजे की नोकरीत कांही निश्चित धान्य मिळायला हवे. आणि बाकी पगार. आता पहा २१ साली मी येथे आलो. तेव्हा सालदार लोकाना वर्षाला सहा कुडव ज्वारी मिळत होती आणि तीस रुपये मिळत होते. आज २५० रुपये साल झाले आहे आणि ज्वारी सहा कुडव आहे. म्हणजे २१ साली होते तेच ६३ साली ही आहे. पैसा वाढला पण ज्वारी कायम राहिली. म्हणून सालदाराला बरे जाते. धान्याचा भाव वर जावो अथवा खाली येवो त्याला त्रास नाही. मग पैसे जसे वाढवता येतील तसे वाढवावेत. पण समजा ६ कुडव ज्वारी नसती आणि अडीचशे रुपयांच्या अैवजी चारशे रुपये दिले असते तरी फार त्रास झाला असता. म्हणून माझी सूचना अशी आहे की पगारात अेक निश्चित अंग ज्वारी द्यावी. मी सरकारला हि सूचविले आहे की तुमच्या नोकराना पगारांत निश्चित धान्य देत नाही तोपर्यंत नुसत्या पगारवाढीनें काही होत नाही.

दोन गोष्टी मी तुम्हाला सांगितल्या. तुमच्यातली काही माणसे धंद्यासाठी तयार झाली पाहिजेत, त्यांना मॅनेजमेंट हातात घेता येईल, इतकी शक्ति वाढली पाहिजे. हा धंदा तुमचा असे झाले पाहिजे. दुसरे पगारांत निश्चित अंश धान्य मिळावे. ह्या दोन गोष्टी झाल्या तर पुष्कळ व्यवस्था होईल!

शिक्षणाच्या बाबतीत असे आहे कीं अलीकडे शिक्षणाचा हा खर्च फार असतो. म्हणून मुंबई सरकारने असे केले आहे कीं बाराशे उत्पन्नापर्यंत फी माफ ठेवली आहे! पण तितके करूनहि लोक शिकत नाही. कारण फी माफ केली तरी बारा, तेरा वर्षा पर्यंत शिक्षण चालेल, तोपर्यंत खाण्याची व्यवस्था काय? माझी एक सूचना सरकारला आणि लोकांना आहे. काय करावे? मजुरांच्या मुलांना रोज एक तास शिकविण्याची व्यवस्था करावी! असे केले तर सात, आठ वर्षांत उत्तम शिक्षण मिळेल. आणि नंतर त्यांना नोकरीला जायचे असेल त्यांनी एकादे वर्ष हायस्कूलात जावे. त्याला परिक्षेला बसता येईल, अशी व्यवस्था सरकारने करावी! जर ते लायक बनले तर नोकरीत घ्यावे! अशी व्यवस्था अमेरिकेत आहे सरकारने आणि लोकांनी केले तर हे काम होऊं शकेल. तेव्हा हे सर्व व्यापक प्रश्न आहेत.

आता आमच्या काही कार्यकर्त्यांची इच्छा आहे तेथून मुक्त व्हावयाचे तर त्याना वाटते म्हणून तुम्ही हे काम हातात घेतले तर ते मुक्त होतील. त्यांत घाबरण्यासारखे काही नाही. तुम्हाला ह्या लोकांचे मार्गदर्शन मिळेल. तुम्ही धंदा हातात घेऊन दहा बारा वर्षे चालवला तर त्या धंद्याला प्रतिष्ठा येईल. ह्या लोकांच्यानी ते होणार नाही. कारण हे मोठे लोक आहेत.

(पृष्ठ २ वर)

www.vinoba.in

नागाभूमीतील शांति मिशन

--जयप्रकाश नारायण

मागील अंकावरून क्रमशः

फीजोचा हिंसक पक्ष

नागा लँडमध्ये साक्रिय नावाचा एक तरूण पुढारी होता. अहिंसक पद्धतीने आणि सनदशीर मार्गाने आंदोलन करण्याचा तो पुरस्कार करीत असे. फीजोच्या लोकांनी मात्र लढाईला प्रारंभ केला. प्रारंभी फीजो साक्रियच्याच पक्षात होता. नंतर फीजोने हिंसक कारवाई सुरु केली. आणि फीजोच्या टोळीतील लोकांनी साक्रियचा बळी घेतला. इकडील आदिवासी तीर कमठ्याने लढाई करतात, पण नागा लोक मात्र भालेच वापरतात. १९४५ साली जपानी फौज कोहिमापर्यंत येऊन धडकली होती. कोहिमाच्या कमिश्नरच्या टेनिस कोर्टचा अर्धा भाग इंग्रजांच्या कब्ज्यात होता तर अर्ध्या भागावर जपान्यांनी कब्जा केला होता. तेथे इंग्रज व जपानी लोकात चुरसीची लढाई झाली. नागा लोकांनी इंग्रजांना मदत केली. आणि जपानी लोकांना तेथून पळ काढावा लागला. जपानी फौज माघारी पळून जात असतांना पुष्कळशी शस्त्रास्त्रे त्यांना तेथेंच सोडून जावे लागले. त्यापैकी काही हत्यारे इंग्रजांना मिळाली आणि काही नागा लोकांच्या हातीं लागली, म्हणून नागा लोकाकडे आज केवळ भालाच नसून आधुनिक हत्यारे पण आहेत.

नेहरूजींची भेट घेऊ दिली नाहीं

१९४६ साली नागालँडच्या प्रश्ना-संबंधी सरकारची चुकीची समजूत करून देण्यांत आली. ह्याबाबतीत मी पंडीतजी सोबत चर्चा केली होती. सन १९५२-५३ च्या दरम्यान पंडितजी आणि ब्रम्हदेशाचे प्रधानमंत्री ह्यांनी कोहिमाला भेट दिली. त्यांच्या सभेला चौदाहि जात तील नागा लोक आले होते. परंतु नागा लोक सभामंचावर जात असतानाच तेथील लोक उठून निघून गेले. त्यांना पंडितजींना एक स्मृतिपत्र सादर करायचे होते. परतु तेथील कमिश्नरने त्यांना पंडितजींसमोर येऊच दिले नाही आणि त्यांना स्मृति पत्र पण सादर करू दिले नाही. आपली त्यामुळे बेइज्जती झाली असे नागा लोकांना वाटले. ते साधे-सरळ लोक आहेत. त्यांच्यावर कोणत्याहि घटनेची तत्काल छाप पडते. त्यानंतर पुढे १९५६-५७ साली ज्या घटना घडल्या त्या तर अत्यंत हृदयद्रावक आहेत. त्यात सर्वात भयंकर गोष्ट म्हणजे 'री-ग्रुपींग' (पुनर्वसाहतीकरण) ही म्हणता येईल. डोंगरमाथ्यावर वस्ती करून हे लोक राहतात. त्यांना तेथून उठवून पायथ्याशी सर्वांना एकत्र वस्ती करण्यास भाग पाडले. त्यांना एकत्र खाली वसविले. कारण त्यामुळें त्यांच्यावर नियंत्रण करणें, त्यांना काबूत ठेवणें सोपे जाईल हा त्यामागे हेतु होता. त्यासाठी त्यांना पकडून आणून जनावराप्रमाणे लाकडी कटघरात कोंडण्यात आले. ते नागा पुढारी सांगतात की हे सर्व करीत असतांना हजारो लोक मृत्युमुखी पडले. १९५८ साली नंतर काही वेळाने हे धोरण बदलविण्यात आले.

बंडखोरांची सैनिक तयारी

आज त्यांच्यातील काही लोक मानतात की भारतात सामील होण्यातच त्यांचा लाभ आहे. व स्वतंत्र राहण्याने त्यांना चीन पासून धोका आहे. परंतु त्यांच्यापैकी काही लोकांची मात्र समजूत अजून पटलेली नाही. बंडखोर लोकांची संख्या ३ हजार ते ५ हजार पेक्षा अधिक नाहीं. कधी छापे मारुन, लूट करून त्यांनी हत्यारे मिळविली. आणि फीजो बाहेर गेल्यानंतर विदेशातूनसुद्धा त्यांना शस्त्रास्त्रांचा पुरवठा झाला. नागालँडचा प्रश्न जगासमोर मांडण्या-साठी त्यांनी फीजोला बाहेर पाठविले आहे. फीजोला संयुक्त-राष्ट्रसंघा समोर तो प्रश्न मांडायचा होता. परंतु एखाद्या देशातील अंतर्गत प्रश्न यु. नो. मध्ये मांडण्याची, घटना परवानगी देत नसल्यामुळे कोणत्याहि देशाचे त्याला समर्थन मिळू शकले नाही. तेथे हत्या किंवा दमना संबंधीचा प्रश्न मात्र उपस्थित करता येतो. आणि त्याच अधारावर दक्षिण आफ्रीकेचा प्रश्न युनोसमोर येत असतो. त्या मुद्याचा आधार घेऊन हा प्रश्न युनोत आण-ण्याचा काही लोक विचार करीत असतात. बहुसंख्य आणि अल्पसंख्य लोकांचेहि प्रश्न युनोत मांडता येण्याची तरतूद युनोमध्यें व्हावी अशी काही लोकांची मागणी आहे. परंतु चॅर्टरमध्ये हे परिवर्तन होणे अशक्य वाटते कारण प्रत्येक देशाची काही ना काही कमजोरी आहे, आणि ती लपवून ठेवण्याची त्यांची धडपड असते. फीजो बाहेर गेल्यापासून त्यांना काही परकीय देशांची मदत मिळत असते. इंग्लंड आणि पाकिस्थान ह्यांचेकडूनहि काही छोटी व काही कोटर, मशीनगन सारखी मोठी हत्यारे त्यांना मिळाली आहेत अशी वदंता आहे. नव्या प्रकारची आधुनिक शस्त्रास्त्रें आता त्यांच्याजवळ भरपूर झालेली आहेत.

आसामचे गव्हर्नर विष्णु सहाय सांगत होते की उत्तम गनिमी सैनिक त्यांच्यात तयार झाले आहेत. जंगली भागातील व पहाडातील रस्त्याचे त्यांना उत्तम ज्ञान आहे. आणि आमचे सैनिक मात्र मैदानी भागातील रहिवाशी असतात. त्यांना त्या भागाचे मुळीच ज्ञान नसते. तेव्हा तेथील अेका गनीमी सैनिकाचा सामना करण्यासाठी पंचवीस तीस शिपाई आमचे ठेववे लागतात. म्हणजे आम्हाला तेथे ३०-३५ हजार शिपायाची सेना ठेवावी लागते. ते सरळ सामना कोठेच करीत नाहींत. लपून छपून मारा करतात. आणि त्यांच्या अेका गोळीमागे ह्यांना वीस गोळ्या खर्च कराव्या लागतात. त्यांच्या-शी मुळीच संपर्क न ठेवणारी गावेहि काही आहेत. आणि काही लोक रात्री डाका वगैरे टाकण्याचे कामहि करतात. परंतु तेथील ग्रामजनतेला शांति हवी आहे.

जनरल कँडेथ (नागा लँडमधील सेनेचे संचालक) म्हणतात की ह्यातून अेकच मार्ग आहे आणि तो म्हणजे त्या लोकांचे पुनर्वसाहतीकरण करावे, त्यांच्या पिण्याच्या पाण्याची व औषधीची व्यवस्था करावी. आणि जे लोक ह्या नव्या वसाहतीत रहायला येणार नाहीत त्याना बंडखोर म्हणून जाहीर करावे. परंतु मला वाटते तेथील सहकारलाहि ही कल्पना रुचणार नाही आणि तेथील लहान मुलाच्या मनात सुद्धा असंतोष वाढून द्वेषाची व बंडखोरीची मशाल पिढ्यान पिढ्या पेटत राहील.

क्रमशः

(पृष्ठ एक वरून)

त्यानी त्यागाने तो धंदा चालवला. पण तुम्ही जर तो हातात घेतला तर एक जमात तयार होईल. धंदा तुम्हीच उभा केला पाहिजे. म्हणजे ज्या लोकांनी ही कामे जन्मोजन्मी केली त्या लोकांच्या हातात ही कामे आली पाहिजेत.

मांगांच्या बायका सुईणीचे काम करतात. हल्ली सुईणी चे वर्ग चालवतात. म्हणजे विद्वान लोक शिकतात आणि 'मातृमंगल' कार्याचे शिक्षण त्याना दिले जाते. मी सूचना दिली होती कीं मांगांच्या बाया आहेत त्याना ह्या शिक्षणासाठी घ्या म्हणजे तुमचे काम सोपे होईल. म्हणजे हा धंदा चांगला चालेल, कमी खर्चात आणि प्रेमाने चालेल. पण आता विद्वान लोक शिक-तात तर महाग पडतात. म्हणून त्या जातीचे जे कसब आहे त्या जातीत ते कसब वाढले पाहिजे. 'तुका म्हणे येथे पाहिजे जातीचे येरा गबाळ्या चे काम नाही.' म्हणून पूर्वीपासून सतत जे धंदा करतात, त्यांच्या हातात तो धंदा दिला पाहिजे आणि जरूरी ज्ञान दिले पाहिजे.

---o---

शांतिसेना शिबिर

मालेगांव जि. नासिक येथे महाराष्ट्र सर्वोदय मंडळामार्फत येत्या गणपति उत्सवामधे शांति सेना शिबीर घेण्याचे ठरविले आहे. शिबीराचा कार्यक्रम व काळ वेळ आपल्याला अल्पावधींतच कळविली जाईल. शांति सेनेचे कर्तव्य या दृष्टीने हे शिबीर महत्वाचे आहे. तरी या शिबीराच्या पूर्व काळात आपण खालील कामांची पूर्तता करावी हीं विनंती.

१ आपण स्वत: या शिबीरास उपस्थित राहून आपल्याबरोबर एक दोन शांति सैनिक आणावेत.

२ साम्ययोग साप्ताहीकाचे १०० ग्राहक नोंदवावेत.

३ नवे शांति सैनिक मिळवावेत.

४ आपल्या व आपल्याबरोबर येणाऱ्या शिबीरार्थींच्या प्रवास खर्चासाठी आपण आपल्या जिल्यातून आर्थिक साह्य जमा करावे.

५ सर्वोदयाच्या ध्येय धोरणाप्रमाणे आपल्या जिल्ह्यात काम करणाऱ्या व्यक्ति आश्रम, शिक्षण संस्था, उत्पत्ती केन्द्रे, व सेवास्थाने यांची संपूर्ण माहिती, त्यांच्या पूर्ण पत्यासह सोबत आणावी.

६ गणपति उत्सवांत अशांतता होणारी किंवा होण्याची शंका असलेली गांवे त्यांची माहिती सोबत आणावी.

७ या बाबत आपण आपल्या सहकारी मंडळीसह जे कार्य कराल त्याचा अहवाल सोबत. आणावा. ही विनंती.

आपले

माणिकचंद दोशी	एकनाथ भगत
संघटक	मंत्री
शांति से. स. महा.	महा. स. मंडळ.

संपादक :-श्री. गोपाळराव काळे, श्री. बसंतराव बोंबटकर,
प्रकाशक:-श्री. बसंतराव बोंबटकर,
मुद्रक:-गो. भा. जोशी, भास्कर प्रेस, वर्धा.
स्वामित्व:-महाराष्ट्र सर्वोदय मंडळ, मुंबई.

साम्ययोग दैनिक ता. ३०-७-६४ अं.११५ र.नं.ए.न.२९५
विनोबा वार्ता, मगनवाडी, वर्धा (म. राज्य)

श्री. पूज्य - विनोबा
परंधाम. आश्रम
पवनार

www.vinoba.in